

The observations of the author showed that a clearer understanding of the essence of the requirements for theoretical and practical training of bachelors of Roman-Germanic philology, especially at the level of awareness of relevant competencies, have contributed to more efficient formation of the main components of professional competence, which constituted the core of their professional interest and academic achievement.

In particular, special attention was paid to the acquisition and development of translation competence, which includes: language competence (all aspects of mastering foreign language); text-creating competence (the ability to create texts of various types in accordance with a particular language team rules and stereotypes); communicative competence (the ability to infer sense and the ability to correlate inferring from two language groups and to draw a conclusion about the necessity of changing linguistic content of the speech in translation); technical competence (specific knowledge, skills and abilities required to perform a certain kind of activity).

Key words: *professional training, bachelors of Roman-Germanic Philology, competence-based approach, professional competence, interpreting/translation competence, stimulation of needs, specialist in intercultural communication, project-making method, case study.*

УДК 37.013.78:376.1:911.375.635:373.5

О. Б. Кривонос

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ЕВРИСТИЧНЕ НАВЧАННЯ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається організація навчання обдарованих учнів сільської школи з використанням дидактичних можливостей евристичних методів. Зокрема, представлено широкий інструментарій евристичних методів навчання як: вживання; вигадкування; якби; гіперболізації, аглютинації, мозкового штурму; інверсії; фокальних об'єктів; розв'язання евристичних задач.

Проаналізовано основні підходи вирішення проблеми навчання й виховання обдарованих дітей.

Розглянуто основні закономірності та принципи евристичного навчання, які сприяють розвитку обдарованих учнів, зокрема, сільської школи.

Ключові слова: *обдарованість, навчання обдарованих учнів, напрями навчання обдарованих учнів, евристичне навчання, закономірності евристичного навчання, принципи евристичного навчання, евристичні методи навчання.*

Постановка проблеми: Збереження інтелектуального потенціалу нації та необхідність вироблення якісно нових підходів до організації та змісту навчального-виховного процесу, зорієнтованого на обдарованих дітей у сільській школі, є надзвичайно важливою проблемою сьогодення. Виявлення та розвиток обдарованих дітей є показником духовного й матеріального поступу країни, потенціалу нації. Стає дедалі актуальнішою проблема навчання та виховання таких дітей, особливо в сільській місцевості. Соціально-економічні умови розвитку освіти в сучасному селі часто не дозволяють створити належні умови для навчання й розвитку обдарованих дітей, тому виникає необхідність пошуку альтернативних,

доступних для сільської школи шляхів розв'язання цієї проблеми. Вважаємо, що одним із таких шляхів є використання дидактичних можливостей евристичного навчання.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми сільської школи в центрі педагогічних досліджень ставлять українські науковці О. Бражнікова, І. Волощук, І. Іванюк, Г. Леонтьєва, М. Мелешко, І. Осадчий. Зокрема, у наукових працях досліджуються методичні аспекти розв'язання проблем навчально-виховної діяльності, соціально-педагогічні умови діяльності, які впливають на розвиток особистості в освітньому середовищі сільської школи.

Питання евристичного навчання розглянуто в працях В. Андрєєва, П. Каптерєва, Ю. Кулюткіна, М. Лазарєва, В. Лозової, А. Хуторського та ін. Зазначені автори виявили потужні дидактичні можливості евристичного навчання у сфері розвитку творчості, самореалізації, в активізації пізнавально-творчої діяльності учнів. Ці процеси, зокрема, впливають і на розвиток обдарованості.

Але недостатньо дослідженими залишаються шляхи розвитку обдарованості учнів сільської школи в сучасних соціально-економічних умовах.

Мета статті – проаналізувати можливості евристичних методів навчання в розвитку обдарованості учнів сільської школи.

Виклад основного матеріалу. Обдарованість – специфічне поєднання здібностей високого рівня, а також інтересів і потреб особистості, яке дозволяє виконувати певну діяльність на якісно вищому рівні, що відрізняється від умовного «середнього рівня» [6, 135].

Світова практика пропонує кілька основних підходів вирішення проблеми навчання й виховання обдарованих дітей:

- прискорене навчання. Такий підхід ураховує вроджені здібності дітей, які за один рік вивчають програму кількох років, закінчуючи освітні заклади раніше своїх однолітків;
- зміна та збагачення змісту освіти. Унаслідок поглибленого вивчення окремих предметів, відбувається засвоєння певного кола знань з однієї або кількох галузей науки;
- перегляд та зміна самих цілей навчання. В основі цього підходу покладено спрямування навчально-виховного процесу на розвиток творчої особистості [6, 8].

На думку дослідників, перший і другий підходи мають низку недоліків: проблема соціальної адаптації дітей у суспільстві; нав'язування ранньої спеціалізації дитині, однобічного її розвитку в окремому напрямі діяльності.

Третій підхід є найбільш перспективним і спрямованим на врахування як соціальних запитів суспільства, так і специфічних потреб і можливостей дітей [5, 182].

Предметом нашого дослідження є пошук шляхів розвитку обдарованості учнів у сільській школі.

Навчання й виховання обдарованих дітей у сільській школі практично лягає на плечі вчителів і батьків. Школа в сільській місцевості є за своєю суттю основним, часто єдиним, соціальним інститутом, де зароджуються та розвиваються нахили дитини, їх творчі здібності й таланти. Спільна діяльність учителя й учня забезпечує засвоєння дитиною інтелектуального змісту соціального досвіду, встановлення відносин її з іншими людьми, розвивається особистість дитини.

У роботі з обдарованими дітьми, зокрема сільської школи, важливим є професійний рівень діяльності вчителя. У роботі з такими дітьми вчитель повинен бути професійно компетентним, мати високий рівень інтелектуального розвитку, творчу уяву, відчувати потреби й інтереси таких дітей, бути готовим до самовдосконалення. Головною задачею вчителя є навчити обдаровану дитину творчості, самостійності, ініціативності, виховати наполегливість, творчу сміливість у постановці проблеми й пошуку її розв'язання. Головним кредом діяльності шкільних колективів, у тому числі сільських, має бути пошук творчого, обдарованого, здібного учня; пошук психолого-педагогічних особливостей кожної обдарованої дитини; пошук нових методів викладання та інноваційних технологій і проектування [1, 62].

Вважаємо, що важливу роль у розвитку обдарованих учнів сільської школи відіграє використання вчителями дидактичних можливостей евристичного навчання.

Зразком евристичного навчання вважають метод запитань і міркувань Сократа, який разом із співрозмовником шляхом особливих питань і міркувань приходили до народження знань.

Зважаючи на предмет нашого дослідження, необхідно базуватися на визначенні евристики як направленості діяльності, яка орієнтована на створення особистістю суб'єктивного або об'єктивного нового значущого продукту.

Ще Я. Коменський закликав учителів навчати своїх учнів так, щоб вони досліджували й пізнавали самі предмети, а не запам'ятовували тільки спостереження та пояснення.

Навчання учнів повинно спрямовуватися на їх творчу самореалізацію, розвиток їх креативного потенціалу, створення власного освітнього продукту. Дидактична теорія, яка передбачає побудову освіти на основі вищезазначеного, у сучасній педагогіці має назву «дидактична евристика».

Дидактична евристика – це теорія навчання, яка визначає систему цілей, закономірностей, принципів, змісту, технології, форм, методів і засобів, які забезпечують самореалізацію й освітній розвиток учнів і вчителів у процесі створення освітніх продуктів у галузях знань і діяльності, що вивчаються [7, 147]. Вона має за мету розкриття індивідуальних можливостей учнів, розвиток їх творчого потенціалу в процесі створення певного освітнього

продукту. Тобто, дидактична евристика спрямована на створення особистісних новоутворень учня в навчально-виховному процесі [8, 358].

Евристичне навчання – оригінальна науково-педагогічна концепція, яка пропонує учням самостійно «відкривати знання», порівнюючи їх із культурно-історичними аналогами, вибудовуючи при цьому індивідуальну траєкторію власної освіти.

Основна ідея евристичного навчання – це стабільна й глибока довіра до творчого потенціалу кожного учня, зумовлене цим ставлення його пізнавально-творчої (пошукової, дослідницької, проектної, художньої, конструкторської) діяльності на перше місце в усій системі навчання [4, 175]. Ця інноваційна освітня технологія передбачає, насамперед, уміння учнів виявляти проблему, визначати мету, завдання й безпосередньо, знаходити свої варіанти її розв'язання. В умовах евристичного навчання учні самостійно справляються з поставленими завданнями та проявляють творчі вміння.

Межі застосування дидактичної евристики визначаються конкретним учителем, батьками або школою, котрі вибирають орієнтацію на розвиток обдарованості учнів і продуктивний тип освіти. Самі учні, як правило, із задоволенням сприймають можливість творчого самовираження, досягаючи та перекиваючи при цьому загальноприйняті освітні нормативи.

Нормативні основи організації цілісного процесу евристичного навчання визначені в принципах і закономірностях дидактичної евристики.

До принципів А. Хуторський відносить:

1) принцип особистісного цілепокладання учня: освіта кожного учня здійснюється з урахуванням його особистісних цілей у кожній освітній галузі. Але цей принцип, на думку В. Вороніна, в умовах евристичного навчання було б сформулювати як принцип орієнтації освіти на розвиток творчих здібностей до генерації ідей, гнучкості розуму, критичність мислення, здібність до дивергентного та конвергентного мислення, оригінальність мислення тощо [7, 346], що має безпосереднє відношення до нашого дослідження.

2) принцип продуктивності навчання: головним орієнтиром навчання при цьому є особистісне освітнє прирощення учня, що складається з його внутрішніх і зовнішніх освітніх продуктів навчальної діяльності;

3) принцип ситуативності супроводжуючого навчання: освітній процес будується на ситуаціях, що передбачають самовизначення й евристичний пошук їх розв'язання учнем, педагог супроводжує учня в його освітньому русі;

4) принцип освітньої рефлексії: освітній процес супроводжується його рефлексивним усвідомленням суб'єктами освіти.

До цих принципів в умовах евристичного підходу В. Воронін додає принцип співтворчості та принцип діалогічності навчання [3, 13].

До закономірностей евристичного навчання А. Хуторський відносить такі:

- освітня продуктивність учнів зростає, якщо вони свідомо приймають участь у визначенні цілей навчання, виборі його технологічних елементів, у створенні особистісного компонента змісту освіти;
- евристичне заснування учнями фундаментальних освітніх об'єктів закономірно призводить до будівництва їх особистісної системи знань, дійсності, що вивчається, та реалізації освітніх стандартів;
- динаміка творчих досягнень учнів випереджує динаміку росту рівня засвоєних базових нормативних документів;
- зміну зовнішніх освітніх продуктів учня відображають його внутрішні освітні зміни – розвиток креативних, когнітивних і оргдіяльнісних особистісних якостей;
- включення в навчальний процес метапредметного змісту виводить учня за межі навчального предмету, а це призводить до встановлення ним особистісно-значущих зв'язків з іншими освітніми галузями, які визначають цілісність змісту його освіти;
- збільшення в навчальному процесі частки відкритих завдань, які не мають однозначно визначаючих вирішень, збільшує інтенсивність і ефективність розвитку креативних якостей творчо-орієнтованих учнів;
- рівень творчого продукту учнів визначається їхніми індивідуальними здібностями і ступенем засвоєння ними евристичної технології діяльності;
- першість отримання учнем особистісно-освітнього продукту по відношенню до аналогічних зовнішніх освітніх стандартів, що веде до підвищення навчальної мотивації та продуктивності освіти [7, 234].

Вважаємо, що реалізація цих гуманістичних принципів і закономірностей забезпечить розвиток творчих здібностей обдарованих дітей сільської школи.

В. Введенський, досліджуючи формування евристичної діяльності старшокласників у процесі навчання, довів, що евристична діяльність учнів ефективна для розвитку таких творчих здібностей: до переносу знань, умінь, способів діяльності в нову ситуацію; до подолання інерції мислення; до фантазії, критичності мислення, здібності до оцінюючих суджень; до допитливості; творчого інтересу; до генерації ідеї; висунення гіпотез [2, 13].

Учителі сільської школи можуть реалізувати потужні дидактичні можливості евристичного навчання через використання евристичних методів навчання.

Під евристичним методом найчастіше розуміється варіант словесного методу навчання. Уперше вчення про евристичні методи розроблено й уведено в практику Сократом. Заняття у вигляді диспутів широко використовувались і в середньовічних університетах.

В. Андреев називає евристичні методи основою навчально-творчої діяльності. «Евристичні методи – це система евристичних правил діяльності педагога (методи викладання) і діяльності учня (методи навчання), розроблені з урахуванням закономірностей і принципів педагогічного управління й самоуправління з метою розвитку інтуїтивних процедур діяльності учнів під час вирішення творчих задач» [1]. Отже, творчі завдання активізують пізнавальну діяльність учнів.

Науковці виокремлюють дві основні функціональні характеристики евристичних методів, що забезпечують евристичне навчання: функції «наштовхування» на правильне рішення і функції «скорочення» варіантів у процесі визначення можливих шляхів вирішення задач [7, 133–134].

Розглянемо особливості деяких евристичних методів навчання.

Метод «вживання». За допомогою чуттєво-образних і уявних представлень учень намагається «перенестися» в об'єкт, що вивчається, відчутти й пізнати його зсередини. Уживатися в суть свічки, дерева, каменю, кішки, хмари й інших освітніх об'єктів допомагає застосування словесних приписів типу: «Уявіть собі, що ви та рослина, яка стоїть перед вами, ваша голова – це квітка, тулуб – стебло, руки – листя, ноги – корені». За умови правильного застосування методу учень намагатиметься «побачити» відповідь чи принаймні задати собі запитання.

Метод «вигадкування». Створення нового, не відомого раніше продукту в результаті певних розумових дій. Дітьми використовується заміщення якостей одного об'єкту якостями іншого з метою створення нового об'єкту; відшукування властивостей об'єкту в іншому середовищі; зміна елементу об'єкту, що вивчається, і опис властивостей нового, зміненого. Наприклад: «Придумайте незвичайні назви своїм творам, віршам, оповіданням, малюнкам»; «Уявіть, що колобок потрапив у річку, як він буде там поводитися»; «Які будуть властивості трикутника, якщо його кути будуть не гострі або тупі, а закруглені?».

Метод «якби». Учням пропонується скласти твір або намалювати картину про те, що станеться, якщо у світі що-небудь зміниться. Виконання учнями подібних завдань не лише розвиває їх, а й змушує заглибитись у предмет, що вивчається.

Метод «гіперболізації» передбачає збільшення або зменшення об'єкту пізнання, його окремих частини або якості. Тобто, придумується щонайдовше слово, щонайменше число; зображаються інопланетяни з великими головами або малими ногами.

Метод «аглоїтинації». Учням пропонується з'єднати непеєднані в реальності якості, властивості, частини об'єктів і зображувати, наприклад, гарячий сніг, вершину прірви, об'єм порожнечі, солодку сіль, чорне світло, силу слабкості, літаючого ведмеда, дерево, що вилітає з труби, а потім описувати їх, аналізувати творчу роботу інших.

«Мозковий штурм» (Л. Ф. Осборн). Основне завдання методу – збір якомога більшого числа ідей у результаті звільнення учасників від інерції мислення та стереотипів у невимушеній обстановці. Робота відбувається в таких групах: генерації ідей, аналізу проблемної ситуації й оцінки ідей, генерації контрідей. Генерація ідей відбувається в групах за певними правилами. На етапі генерації ідей будь-яка критика заборонена. Всіляко заохочуються репліки, жарти. Потім отримані в групах ідеї систематизуються, об'єднуються за загальними принципами й підходами. Далі розглядаються перешкоди до реалізації відібраних ідей, оцінюються критичні зауваження. Остаточно відбираються тільки ті ідеї, які не були знехтувані критичними зауваженнями й контрідеями.

Метод «інверсії», або метод звернень, пропонує звернення до предмета з іншої сторони, розгляд його з нового кута зору.

Метод «фокальних об'єктів» полягає в тому, що об'єкт, який розглядається, тримають у фокусі уваги й наділяють його властивостями інших об'єктів, які не мають нічого спільного з ним. При цьому можуть виникати незвичайні комбінації, які потім розвивають способом вільних асоціацій. Таким чином, метод дозволяє поглянути на об'єкт під незвичним кутом.

До евристичних методів відносимо також розв'язання евристичних (творчих) задач.

Для розвитку творчого мислення, самостійності, ініціативи, кмітливості доцільно використовувати не лише задачі, запропоновані навчально-методичною літературою, а й складені учнями самостійно під контролем учителя.

Шкільні підручники містять багато корисних вправ і задач. Однак більшість таких задач, на жаль, потребують формального розв'язання, що з часом спричиняє зниження інтересу до вивчення предмету.

Одним із шляхів запобігання цьому – формування вміння учнів знаходити задачі навколо себе: у побуті, природі, повсякденному житті, кінофільмах тощо.

Такий широкий інструментарій евристичного навчання створено для розвитку творчої особистості. Він здатен активізувати пізнавальну діяльність учнів, тобто підвищити рівень усвідомленого пізнання об'єктивно-реальних закономірностей у процесі навчання.

Висновок. Таким чином, проведений аналіз науково-методичної педагогічної літератури з питань евристичного навчання засвідчує, що його дидактичні можливості є широкими й можуть забезпечити належний рівень розвитку обдарованості учнів, зокрема, сільської школи. Це підтверджується тим, що в евристичному навчанні реалізується стабільність і глибока довіра до творчого потенціалу кожного учня. Тобто, його пізнавально-творча (пошукова, дослідницька, конструктивна) діяльність виводиться на перше місце в системі навчання.

Перспективними науковими пошуками можуть стати дослідження інших шляхів розвитку обдарованості учнів сільської школи в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности : методическое пособие / В. И. Андреев. – М. : Высш. шк., 1981. – 240 с.
2. Введенский В. Н. Формирование эвристической деятельности старшеклассников в процессе обучения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / В. Н. Введенский. – Новосибирск, 1999. – 16 с.
3. Воронин В. Н. Интеграция эвристического и технического подходов в проектировании дидактических комплексов в вузе : автореф. дис. ... док. пед. наук : спец. 13.00.01 / В. Н. Воронин. – Казань, 1999. – 30 с.
4. Гриненко І. В. Евристичний метод як засіб організації творчої навчальної діяльності на факультеті іноземних мов / І. В. Гриненко // Науковий часопис : зб. наук. праць. – Випуск 3 (13) / [Редкол.: О. Г. Мороз (відпов. ред.) та ін.]. – К. : НПУ, 2005. – 290 с.
5. Іванюк Г. Специфічні чинники впливу на розвиток особистості учня в освітньому середовищі сільської школи / Г. Іванюк // Рідна школа. – 2006. – № 5. – С. 28–30.
6. Марінушкіна О. Є. Організація роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти : навч.-метод. посіб. / О. Є. Марінушкіна, Г. В. Шубіна. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 144 с.
7. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
8. Хуторской А. В. Эвристический тип образования: результаты научно-практического исследования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/1998/0707.htm>.

РЕЗЮМЕ

Кривонос О. Б. Эвристическое обучение как важное условие развития одаренности учеников сельской школы.

В статье рассматривается организация обучения одаренных учеников сельской школы с использованием дидактических возможностей эвристических методов. А именно, представлен широкий инструментарий эвристических методов обучения как: вживание, выдумывание, если бы, гиперболизации, аглютинации, мозговой атаки, инверсии, фокальных объектов, решение эвристических задач.

Осуществлен анализ основных направлений решения проблемы обучения и воспитания одаренных учеников.

Рассмотрены основные закономерности и принципы эвристического обучения, которые способствуют развитию одаренности.

Ключевые слова: одаренность, обучение одаренных учеников, направления обучения одаренных учеников, эвристическое обучение, закономерности, принципы и методы эвристического обучения.

SUMMARY

Kryvonos O. Heuristic learning as an essential condition for the development of gifted students in rural schools.

In the article the organization of teaching gifted students in rural schools using didactic opportunities of heuristic methods is revealed. In particular, a variety of heuristic teaching methods are characterized, among them: involvement; pretending; if; hyperbole, agglutination, brainstorming; inversion; focal objects; heuristic tasks decision.

The main approaches to training and education of gifted children are analyzed, namely: accelerated learning (this approach takes into account the innate abilities of children

who during one year study the program of several years, graduating from educational institutions before their peers); modification and enrichment of the content of education (as the result of in-depth study of certain subjects takes place the acquisition of a range of knowledge from one or more branches of science); review and redesign of learning objectives (the basis of this approach makes the direction of the educational process on the development of a creative personality).

The basic laws of heuristic learning are described. The principles of heuristic learning, which contribute to the development of gifted students, in particular, in rural schools are highlighted. To them belong: the principle of personal goal setting of a student: the education of each student is based on his/her personal goals in each branch of education; the principle of productivity of training: the main landmark of learning is personal educational increment of the student, which makes the sum of his/her internal and external educational products of learning; the principle of contextuality of accompanying training: the educational process is based on situations involving determination and heuristic search for their solution by the student, the teacher guides the student in his educational movement; the principle of educational reflection: the educational process is accompanied by its reflexive awareness by the subjects of education. The implementation of these laws by teachers in rural schools will contribute to the education of gifted students.

The author concludes that in heuristic learning is implemented stability and deep trust in creative potential of every student, i.e. his cognitive-creative (search, research, design) activity takes the first place in the education system. Perspective can become a research of other ways of development of gifted students in rural schools in modern conditions.

Key words: *giftedness, gifted students training, directions of gifted students training, heuristic learning, laws of heuristic learning, principles of heuristic learning, methods of heuristic teaching.*

УДК 371.13:316.454.52:373.3-087.874

Л. М. Крившенко

КУ Сумська спеціалізована
школа I–III ступенів № 25

ЗАПИТАННЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК ЕПІЦЕНТР УСПІШНОЇ ДІАЛОГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розглядаються проблеми евристичної та діалогової взаємодії минулого й сучасного. Розкривається один із шляхів навчання молодших школярів діалогової взаємодії через запитальну діяльність у процесі створення проблемних ситуацій. Розглядаються оптимальні умови та механізми залучення учнів до розв'язання евристичних завдань. Представлено загальний алгоритм організації творчої евристичної діяльності та класифікацію запитань школярів початкової школи з позицій дидактики, а також механізми ускладнення запитальної діяльності, в тому числі й за методикою ромашки Блума.

Ключові слова: *сократівський діалог, евристичний діалог, евристична діяльність, діалогова взаємодія, функції запитання, цілі запитання, види запитань, ромашка запитань Блума.*

Постановка проблеми. Проблеми модернізації сучасної освіти вимагають від учителя початкової школи активного пошуку шляхів оптимізації навчально-виховного процесу, чому сприяє активне використання інноваційних педагогічних технологій: евристичних, інтерактивних тощо. Їх